

Роль громадськості в охороні тваринного світу

Громадськість бере активну участь у охороні нашої фауни. Різні групи Орнітологічного, Теріологічного та інших наукових товариств, студентські природоохоронні дружини, юннатські гуртки, Українське товариство мисливців і рибалок, товариство "Динамо", товариства захисту тварин — усіх не перелічиш.

Українське товариство охорони природи діє з 1946 р., приблизно з цього ж часу його активісти займаються охороною фауни. Так, за ініціативою одного з фундаторів товариства професора кафедри зоології Київського держуніверситету О. П. Корнеєва було започатковано традицію проведення щорічних місячників тиші в лісах у травні—червні, коли звірина і птаство виводять своє потомство.

Вперше такий місячник було організовано УТОП та УТМР у 1966 р.

Нині при раді УТОП та при радах обласних організацій створені секції охорони тваринного світу. Найкраще їх роботу видно, звичайно, там, де секції очолюють ентузіасти, як, наприклад, у Черкасах чи Івано-Франківську.

Певний вклад в охорону тваринного світу вносить і Українське товариство мисливців та рибалок. Але, на жаль, його діяльність фактично обмежується охороною мисливських тварин. Збереження ж рідкісних видів тварин, генофонду в цілому, як правило, залишається поза увагою цієї організації.

Досвід зарубіжних країн свідчить, що найбільшу допомогу в охороні диких тварин можуть надати об'єднання любителів. Наприклад, у Західній Європі громадські організації по охороні тварин почали створювати ще в ХІХ ст. Нині їх важко навіть полічити — від окремих нечисленних гуртків ентузіастів до великих організацій з сотнями тисяч членів і мільйонним бюджетом. Діяльність таких громадських об'єднань дуже різноманітна. Вони займаються рекліматизацією рідкісних видів там, де вони вже зникли, розведенням на спеціальних

фермах та в розплідниках тварин з метою випуску їх у природу, контролем за додержанням законодавства з охорони тваринного світу, пропагандою.

Про те, яких успіхів може досягти громадськість, говорить хоча б приклад Швейцарії. У 1949 р. тут загинув останній білий лелека, що жив на волі. Так і залишилася б ця країна без прекрасних чорно-білих птахів, коли б не знайшлися ентузіасти. Учитель Макс Блоеш створив своєрідне товариство, яке зайнялось відновленням популяції лелек. Науковим консультантом стала орнітологічна станція Земпах. Протягом 30 років М. Блоеш з колегами на спеціальних станціях вирощували лелек і випускали їх в природу. В результаті лелека знову кружляє над швейцарськими селами. Швейцарія, до речі, нині єдина країна Західної Європи, де чисельність білого лелеки зростає.

У Німеччині створено робочу групу по білому лелеці, до якої входять близько 200 орнітологів-любителів. Члени групи займаються регулярним обліком лелечих гнізд, обладнанням штучних гнізд, активною пропагандою охорони лелек серед населення.

Завдяки підтримці громадськості тут же вдалося врятувати від повного знищення сокола сапсана. Було створено цілу мережу станцій по розведенню соколів у неволі. Перед випуском молодих птахів у природу їх спеціально навчали прийомам полювання, подібно до того, як це роблять при навчанні ловчих соколів. Яйця і пташенят сапсана підкладали в гнізда інших хижих птахів. Щоб знизити загибель кладок у природі, яйця в гніздах сапсанів заміняли штучними. Пташенята вилуплювались у спеціальних інкубаторах, після чого їх повертали в гніздо.

Подібні програми по врятуванню різних хижих птахів існують у багатьох країнах світу. Розробляють їх спеціалісти-зоологи, втілює у життя — природоохоронна громадськість.

Дуже важливим напрямом роботи є також збереження гнізд рідкісних птахів. Ось, наприклад, як діють активісти Німецького союзу по охороні птахів. У Шлезвіг-Гольштейні гніздяться шість останніх в країні орланів-білохвостів. Поблизу гнізд кожного з них на безпечній відстані встановлюють вагончик з опаленням, у якому протягом усього гніздового періоду чергують ентузіасти. Таким чином вдається запобігти

розоренню гнізд, надмірній увазі з боку натуралістів і фотографів.

На Україні перші природоохоронні любительські об'єднання з'явилися у західних районах. Це були клуби орнітологів-любителів.

Ще в минулому столітті природу Східної Галичини, Закарпатської України досліджували зоологи К. Водзіцький, В. Дзедушицький, Й. Бруницький, А. Коціан. У першій половині ХХ ст. найбільш відомими стали праці зоологів Й. Доманевського, К. Мічинського, Й. Дунаєвського, З. Годіна, В. Сливинського, А. Грабара.

Формування руху орнітологів-любителів на заході України почалося в кінці 1970-х років. У цей час існували окремі шкільні зоологічні гуртки, з якими вчені підтримували науково-педагогічні контакти. Зокрема, тісні зв'язки встановилися між гуртком юних натуралістів Новокам'янської середньої школи Нестеровського району на Львівщині та викладачами Львівського держуніверситету К. А. Татариним і Н. І. Сребродольською. Під керівництвом вчителя біології І. М. Стадницького гурток займався кільцюванням птахів та вивченням фауни рідного краю. Щороку кільцювалося понад тисячу пернатих. Координувала цю роботу орнітолог Н. І. Сребродольська.

У той час активно проходили також обласні зльоти юних натуралістів, членів шкільних лісництв. Львівське обласне товариство охорони природи почало проводити регулярні конкурси по визначенню чисельності та обладнанню гнізд для білих лелек. Це об'єднувало багатьох вчителів біології шкіл, учнів.

У Львівському університеті в кінці 70-х років створюється студентська дружина по охороні природи, яка включається в роботу по програмі "Фауна". Згодом була створена студентська орнітологічна секція, яка була організатором перших зустрічей молодих орнітологів Львівщини, а згодом і всього регіону. Саме завдяки активній діяльності студентської орнітологічної секції у Львові було розпочато підготовку до "Атласа гніздових птахів Львівської області".

Студентські орнітологічні секції пізніше виникли і в інших вузах. Випускники, члени таких секцій часто стають організаторами шкільних орнітологічних секцій і гуртків, члени

яких є найактивнішими учасниками різноманітних операцій та конкурсів, що проводяться товариством охорони природи чи науковими товариствами. Наприклад, на Волині силами шкільних орнітологічних гуртків села Світязь та селища Шацьк, орнітологічної секції Шацького лісового технікуму у 1986—1989 р. щороку розвішувалося і контролювалося близько 600—800 синичників та дуплянок на території Шацького національного парку. Вчитель біології Соکیلницької школи на Львівщині Ю. В. Головатий разом з учнями проводив облік гнізд білих лелек, організовував їх охорону. У Новокам'янській школі Львівської області під керівництвом І. М. Стадницького вивчають біологію білих лелек. Учні одержали дані про виявлення окільцьованих ними птахів у Польщі та Південно-Африканській Республіці.

У серпні 1985 р. на зборах орнітологів-аматорів Львівщини було створено перший орнітологічний клуб — Львівський клуб орнітологів (ЛКО). Головною метою його створення було об'єднання зусиль молодих орнітологів-аматорів у справі охорони птахів.

Надійшло повідомлення про масову загибель водоплавних та інших цінних птахів на відстійниках нафтопереробного заводу. На зборах клубу було вирішено зосередити основну увагу на вивченні ситуації на цих відстійниках. Після детальних обстежень було встановлено видовий і кількісний склад птахів, що гинуть внаслідок порушення технології очищення води. Збитки становили тисячі карбованців. Усі матеріали разом з фотографіями було передано в обласну раду товариства по охороні природи, депутатську комісію з охорони природи при колишньому облвиконкомі. Члени комісії разом з працівниками заводу та ЛКО організували спеціальні виїзди на підприємство. Адміністрація заводу прийняла рішення допомогти птахам. Члени ЛКО розробили комплекс заходів, впровадження яких запобігло загибелі птахів навіть під час аварій на очисних спорудах.

Пізніше аматори вивчали орнітологічну ситуацію на територіях, що планувалися під затоплення водоймищами, випадки отруєння птахів на міських звалищах сміття. Значним успіхом у діяльності ЛКО було створення ландшафтного заказника державного значення "Стариці Дністра" у Миколаївському районі Львівської області.

У долині Дністра були заплановані меліоративні роботи. Орнітологами тут були виявлені багаті орнітокомплекси, ряд видів, занесених у Червону книгу України. Заручившись підтримкою Інституту зоології АН України, Українського орнітологічного товариства, Львівського університету, ЛКО звернувся до обласної інспекції по охороні природи, обласної ради товариства охорони природи з пропозицією організувати тут заказник. Після тривалих дискусій було розроблено новий проект меліорації долини Дністра, частина території була відведена під заказник.

Клуб львівських орнітологів об'єднує понад 100 членів. За своїм фахом, інтересами це — різні люди. Одних приваблює кільцювання птахів, других — проведення фенологічних та інших спостережень, облік птахів. До клубу приєдналась група любителів утримання птахів. Усіх їх об'єднує головна проблема — охорона птахів.

Організаторами клубу було розроблено його статут, згідно з яким членом може стати кожний житель Львівщини, який досяг 14 років і сприяє охороні природи в області, передусім охороні птахів. Клуб було затверджено при Львівській обласній раді УТОП, з якою він підтримує найтісніші зв'язки.

Серед питань, які брався вирішувати клуб, були: реєстрація всіх орнітологів-аматорів і любителів співочих птахів; підвищення рівня природоохоронних та орнітологічних знань у молоді; реєстрація утримуваних у неволі птахів; вивчення видового і статевого співвідношення утримуваних птахів з метою дослідження впливу їх вилову на орнітофауну тощо.

Члени ЛКО брали активну участь у діяльності екологічної секції новоствореного "Товариства Лева", що розпочало свою роботу у Львові. Зокрема, у проведенні багаторічної операції "Дністер", під час якої досліджувалися природні умови по берегах річки, виявлялись джерела забруднення, вивчалась фауна, уточнювались місця з найбагатшими фауністичними комплексами.

Аналогічні клуби орнітологів були створені і в інших областях. Так, у 1986 р. виник Волинський клуб орнітологів, що налічує близько 50 членів, а в 1989 р. — Івано-Франківський орнітологічний клуб "Фалько" (у перекладі з латинської — "сокіл").

На Прикарпатті орнітологів-любителів особливо турбує

низька чисельність денних хижих птахів і сов. Тому було проведено спеціальний конкурс по приваблюванню цих птахів, який назвали "Вартові хлібного поля". Операцію "Ластівка" орнітологи-аматори присвятили приваблюванню у населені пункти комахоїдних птахів, для чого виготовили спеціальні пристрої для гнізд міських і сільських ластівок.

Клуб Волинських орнітологів за своєю структурою нагадує попередні. Він сформувався при науковому відділі Шацького національного парку на базі орнітологічної секції Шацького лісового технікуму. Щорічно члени ВКО окільцюють близько 2 тис. птахів. Велика увага приділяється вивченню орнітофауни Шацького національного парку. Досліджується поширення рідкісних птахів, особливо занесених до Червоної книги України. Орнітологи-аматори активно допомагали працівникам національного парку в приваблюванні птахів-дуплогніздників, проводили облік гнізд і гніздових пар чорних лелек.

Значний вклад в охорону тваринного світу регіону і студентських дружин по охороні природи. Їх діяльність у цьому напрямі координується програмою "Фауна", яка була розроблена кандидатом біологічних наук В. А. Зубакіним і прийнята на міжвузівському семінарі в Пермі в 1977 р. Пізніше програма була доповнена новими розділами. Нині їх сім: "Створення картотеки наукових робіт по рідкісних видах фауни", "Створення списків рідкісних видів тварин свого краю і підготовка проектів рішень органів місцевої влади по охороні фауни", "Вивчення фауни рідкісних видів свого краю і проектування фауністичних заказників", "Вивчення екології і поведінки окремих рідкісних видів тварин", "Багаторічний контроль за чисельністю рідкісних видів тварин", "Пропаганда охорони фауни", "Біотехнічні заходи по охороні рідкісних видів тварин". На ці основні напрями і спрямовують дружини роботу по охороні тварин.

Про те, чого можуть досягти студентські дружини, свідчать такі цифри. За десять років у роботі за програмою "Фауна" взяли участь 54 молодіжні природоохоронні організації. У 28 областях дружини по охороні природи склали і уточнили списки рідкісних видів тварин. Було спроектовано 170 заказників і пам'яток природи, з них 52 вже затверджено. Здійснено 1535 дослідницьких виїздів, 219 експедицій. За їх результатами бу-

ло зроблено 372 наукових повідомлення на конференціях і семінарах, підготовлено до друку 183 наукові роботи, з них 97 уже вийшли. У газетах і журналах опубліковано понад 619 статей і заміток.

Дуже важливо і те, що робота за програмою "Фауна" відіграла певну роль у підготовці кваліфікованих спеціалістів з охорони тваринного світу. Багато з тих, хто у студентські роки починав з "Фауни", зараз працюють у науково-дослідних інститутах, вузах, заповідниках, природоохоронних комітетах і товариствах охорони природи.

На Україні найбільших успіхів у роботі по охороні тваринного світу досягли студентські дружини Київського, Чернівецького, Харківського і Донецького університетів, а також Чернігівського педінституту.

У дружині по охороні природи Київського університету сектор, що працює за програмою "Фауна", виник восени 1983 р. Головним напрямом його роботи було обрано пошук місць гніздування рідкісних видів птахів, вивчення поширення інших тварин на території Київської області, а також організація заказників для їх охорони. Для збору необхідної інформації по поширенню рідкісних видів у 1984 р. по області провели анкетування населення. Анкета, що містила питання про місця гніздування чорного лелеки, сірого журавля, рідкісних хижаків, великих колоній птахів, була надрукована з допомогою Президії ради Українського товариства охорони природи. В результаті анкетування виявлено шість місць можливого гніздування чорного лелеки, п'ять — сірого журавля, три колонії сірої чаплі, два поселення бобрів, велике місце зимівлі водоплавних птахів. Одержані відомості були порівняно скромними, але це був перший досвід, помилки якого врахували в наступному.

Досить цікавий матеріал дала анкета по чорному лелеці. Виявилось, що у науковій літературі ніяких даних про гніздування цього птаха на Київщині за останні десятиріччя немає. У 1985—1986 рр. студенти провели операцію "Чорний лелека", в результаті якої було виявлено 14 гнізд і дев'ять місць можливого гніздування птахів.

З весни 1985 р. почалися і експедиції. Перша була проведена на початку травня у верхів'я річки Вільча в Поліському районі. Тут ліси і болота виявилися дуже багатими на рідкісних птахів. За кілька днів роботи було знайдено гнізда чорного

лелеки і зміїда, два гнізда малого підорлика, кілька місць гніздування сірого журавля. Вперше у Київській області виявлено гніздо гоголя. Під час наступних експедицій були обстежені досить великі ділянки лісу в Бородянському, Макарівському, Білоцерківському районах. Виявлено багато нових місць гніздування таких рідкісних птахів, як чорний лелека, зміїд, орел-карлик, підорлики, осойд тощо.

З 1986 по 1990 р. дружина разом з Київською обласною радою УТОП при підтримці кафедри зоології КДУ провела в області операцію "Лелека". Головним її завданням були широка пропаганда охорони білого лелеки та відродження давньої народної традиції побудови штучних гнізд для нього. В ході експедиції вивчали також ефективність різних форм і методів природоохоронної пропаганди.

У 1986 р. почалась робота по організації заказників. При підтримці Вишгородської районної газети вдалося провести узгодження проекту заказника у селі Пирнове, де на острівці лісу серед будівель живе велика колонія сірих чапель. У січні 1987 р. рішенням облвиконкому заказник було затверджено. Після першого успіху зайнялися ще двома заказниками: в урочищах Гоців та В'язове. Восени 1988 р. обидва вони були затвержені.

У дружині по охороні природи Чернівецького університету сектор "Фауна" працює з 1984 р. Очолює цю роботу великий ентузіаст охорони птахів І. В. Скільський. З ініціативи дружини у Новоселицькому районі було організовано Драницький орнітологічний заказник державного значення. Взято під охорону 80 га заростей з гніздами сірої та рудої чапель, кваки, лебедя-шипуну, качок. Тут єдине в області місце гніздування вусатої синиці.

Члени дружини займаються обліком чисельності на Буковині ряду птахів, вивченням видового складу орнітофауни, пропагандою охорони тваринного світу. З 1987 р. проводиться операція "Чорний лелека", мета якої — виявлення місць гніздування цього птаха. Поки що про знахідки гнізд в останні десятиріччя на Буковині не повідомлялося. Можливо, дружина зможе відгадати цю загадку.

Дружина Чернігівського педінституту протягом 1983—1986 р. при підтримці обласної ради УТОП проводила в області конкурс "Орлан" з метою виявлення місць гніздування

рідкісних видів птахів. За найдене гніздо чи колонію птахів було встановлено премію в розмірі від 2 до 20 крб. (залежно від виду). У лісництва, школи, природоохоронні організації, окремим любителям природи були розіслані анкети. Крім того, друкувалися повідомлення в обласних та районних газетах. Одержані відповіді перевірялись на місцях членами дружини. За чотири роки було виявлено 14 колоній сірої чаплі, шість гнізд чорного лелеки, гнізда орлана-білохвоста, скопи, рудого шуліки та інших птахів.

Важливу роботу виконали і члени дружини Харківського університету. Вони вивчали поширення сірого журавля, білого лелеки, проводили паспортизацію лелечих гнізд, установлювали штучні гнізда для диких бджіл, займалися пошуком місць гніздування рідкісних видів тварин.

На Донеччині завдяки дружині з'явилося кілька нових заказників. Серед них такі важливі з наукового погляду, як "Болото Мартиненкове", заказник на Кривій косі Азовського моря, де гніздиться ряд рідкісних видів птахів.

В останні роки почали проводити міждружинні заходи по охороні тваринного світу. Так, координаційно-методична рада студентських дружин по охороні природи разом з Українським орнітологічним товариством та кафедрою зоології Київського університету з 1987 р. здійснює щорічні науково-пропагандистські кампанії по охороні певних видів птахів. Проведені роки білого лелеки, сірого журавля, орлана-білохвоста, чорного лелеки. При цьому завдання по збиранню наукової інформації поєднувалось з широкою пропагандою охорони птахів. Так, у 1988 р. проводили облік журавлів під час весняного та осіннього перельотів і на місцях гніздування. У 1989 р. виявлено понад 20 гнізд орлана білохвоста і т. д.

Однак в цілому треба констатувати: роль громадськості в охороні дикої фауни України ще дуже незначна. Окрім кількох студентських дружин, орнітологічних клубів, двох-трьох секцій охорони тваринного світу при обласних організаціях УТОП і деяких шкільних зоологічних гуртків та об'єднань, назвати й нікого. Тим часом розвиток на Україні демократії і гласності створює всі умови для розширення громадського руху на захист диких тварин. При цьому не завжди доцільно створювати якісь нові всеукраїнські об'єднання з вертикальною структурою. Як свідчить зарубіжний досвід, найбільш динамічними

виявляються такі рухи, які об'єднують різні за своєю структурою місцеві групи. Це можуть бути товариства, об'єднання, гуртки як широкої, так і вузької спрямованості.

Наприклад, у Німеччині існує безліч громадських природоохоронних організацій — від Федерального Союзу по охороні природи до Німецького соколиного Ордену, що займається охороною та відновленням популяції сокола-сапсана. Виникають подібні організації, виходячи з місцевих умов, і об'єднують людей, що цікавляться певною проблемою. Деякі близькі за профілем можуть об'єднуватися, створювати асоціації.

Розвитку участі громадськості в охороні тваринного світу сприятиме і розробка законодавства про громадські природоохоронні організації і об'єднання. У ньому необхідно закріпити участь громадськості в екологічній експертизі проектів програм і планів будь-якого масштабу. Природоохоронні організації, в тому числі фауністичні, повинні бути фінансово самостійними за рахунок членських внесків і добровільних пожертвувань, своєї торговельної, рекламної та господарської діяльності. Це дозволить залучати до роботи юристів, економістів, журналістів тощо. Крім того, вони повинні відігравати важливу роль у контролі за додержанням природоохоронного законодавства на місцях, вести судові процеси проти відомств, підприємств, що нищать природу.

Крім створення любительських об'єднань по охороні фауни, доцільно активізувати практичну природоохоронну діяльність наукових товариств України — Ентомологічного, Орнітологічного, Теріологічного. Цього можна досягти створенням спеціальних секцій по роботі з аматорами, розширенням видавничої діяльності.

Тільки спільними зусиллями громадських і державних природоохоронних організацій можна запобігти знищенню унікального світу диких тварин.